

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ВВІЧЛИВІСТЬ У СПОНТАННОМУ ІНШОМОВНОМУ МОВЛЕННІ

Проблема толерантності в усіх сферах людського життя існує вже досить давно, але лише з 50-х років минулого століття вона стала настільки актуальною, що привернула до себе увагу світової спільноти. Це відбулося у зв'язку з усвідомленням руйнуючих наслідків Другої світової війни, після якої однією з найбільш обговорюваних тем була релігійна толерантність.

Сьогодні ідеї толерантності набувають загального значення в усьому світі: вони впроваджуються у сфери освіти та суспільного життя, розглядаються як найбільш дієві засоби досягання взаєморозуміння та взаємоповаги. Основні положення толерантності закріплені в ряді документів ООН та ЮНЕСКО, а саме поняття визнане міжнародним. Але не зважаючи на таку всебічну увагу, проблема толерантності залишається дуже актуальною, особливо під час спілкування між людьми.

Спілкуючись людина разом зі словами передає свої емоції слухачу, які вона показує жестами, інтонацією, мімікою, кажучи інакше, вона "заражує" співбесідника своїми емоціями. *Емоційним зараженням* у психології називають процес передачі емоційного стану окрім смислового впливу або додатково до нього, який залежить від спільності установок та рівня ідентифікації [5: 53].

Таким чином, під час звичайної розмови від однієї людини до іншої разом з інформацією переходить й емоційний стан. Добре, якщо такий стан є позитивним, але бесіда може мати й інший характер, наприклад, це може бути сварка, скарга або нарікання, тобто бесіда з негативним емоційним зараженням.

Таку ситуацію можна змодельовувати на уроці з рідної мови, але учні можуть опинитися перед емоційним бар'єром, їм потрібно буде проявити яку-небудь емоцію, яку вони насправді не відчувають, вони звертатимуться до своєї пам'яті асоціюючи потрібну ситуацію з досвідом із життя. Щодо уроку з іноземної мови, то тут крім емоційного бар'єра додається ще мовний, тобто учні звертатимуться до своєї пам'яті не лише для передачі емоційного стану, але й з метою пригадати ту чи інші мовну або мовленнєву одиницю. Таке мовлення на уроці може бути підготовленим, частково-підготовленим, або непідготовленим [6:11]. Але серед усіх видів мовлення, на наш погляд, саме спонтанне є найбільш емоційним. Це можна пояснити тим, що таке мовлення виникає у різних нестандартних життєвих ситуаціях, а не за проханням викладача. Співбесідники, "заражуючи" один одного, відчувають справжні емоції, які викликають в них різні реакції. Говорячи рідною мовою їм легше підбирати потрібні слова та проявляти толерантне ставлення один до одного, навіть якщо мова йде не про приємні речі. Під час спонтанної розмови іноземною мовою один зі співбесідників (а може й обидва) спілкується мовою, яка час від часу може викликати в нього замішання і дуже часто толерантність, в такому випадку, має далеко не першорядне значення. Це також пов'язано з тим, що протягом спонтанної розмови людина може змінювати свою думку декілька разів, звідси можуть з'явитися помилки як мовного, так й смислового значення. Спілкуючись з іноземцем треба пам'ятати, що ця людина не тільки носій іншої мови, але й іншої культури, тому часто виникають ситуації, які вчені називають *культурним (cultural shock)* та *лінгвістичним (linguistic shock) шоком*.

Культурний шок – це стан подиву людини, або навіть неприйняття нею фактів культури іноземної мови [9: 264]. Виникаючи через розбіжність культур, він є наслідком неповної акультурації мовця, незнання або нерозуміння їм норм нової для нього культури. Культурний шок зникає в міру знайомства із чужою культурою, коли людина перестає порівнювати її з рідною та починає сприймати такою, як вона є.

Лінгвістичний шок – це явище, яке можна визначити як стан подиву, сміху або зняковілості, яка виникає у слухача під час спілкування з носієм іноземної мови, коли він чує в чужій мові елементи, що звучать його рідною мовою дивно, смішно або непристойно [2:45]. Саме в ситуаціях, в яких виникають вищезазначені явища толерантність – це єдиний шлях подолання ускладнення.

Тому, не зайвим буде пригадати слова С. Г. Тер-Мінасової, яка закінчуючи свою книгу: "Мова та міжкультурна комунікація", писала: "Три "Т" – Терпіння, Терпимість, Толерантність – ось формула міжкультурної комунікації" [7: 260].

Психологічні та фізіологічні словники та довідники дають різне визначення названим вище поняттям, багато з них тлумачать толерантність як терпимість, а терпимість поєднують з терпінням. Ми, у свою чергу, разом з Н. І. Формановською вважаємо, що *Терпіння* – це якість терплячості, внутрішньої сили та завзятості; *Терпимість* – це соціально-психологічне відношення поважності та доброзичливості до переконань іншої людини та придушення неприйняття незвичайного в чужому; *Толерантність* – це перш за все фізіологічна, а в наслідок цього й психологічна спроможність послаблено реагувати на будь-який несприятливий фактор [8: 337-339].

Таким чином, виникає бажання представити *толерантність* як більш високу морально-психологічну, соціалізовану якість людини. Толерантна людина неагресивно відноситься до незвичайного, це частина її сутності; вона має звичку не ставитися занадто чутливо до "іншого" або "чужого". Треба зазначити, що таке відношення неможна назвати *терпимістю*, бо терпимість, все ж таки, потребує свідомого подолання негативної реакції, тому з цієї точки зору *толерантність* можна віднести: 1) до явищ індивідуальної психіки; 2) до рис кооперативної комунікативної поведінки особистості, яка говорить; 3) до особливостей культури соціуму [там само]. Але ми в жодному разі не заперечуємо актуальність всіх цих трьох якостей у будь-якому виді комунікації. Вони підсилюють одна одну та роблять спілкування невимушеним та приємним.

Однак, не зважаючи на те, що сучасна цивілізована людина, за всієї її розумності, могла би поводитися так, щоб уникали конфліктів, їй це дуже часто не вдається. Причина цього – надмірна агресивність. Не можна не погодитися з думкою Л. П. Крисіна, який пише: "Взагалі, якщо користуватися не строго лінгвістичними термінами, а оцінними, у наші дні надзвичайно високий рівень агресивності в мовній поведінці людей. Незвичайно активізувався жанр мовної інвективи, що використовує різноманітні образні засоби негативної оцінки поведінки й особистості адресата – від експресивних слів і оборотів, що перебувають у межах літературного слововживання, до грубо просторічної лексики. Усі ці особливості сучасного спонтанного усного мовлення, як рідною, так і іноземною мовами, які відбиваються у мовленнєвій дійсності, є

наслідком негативних процесів і тісно пов'язані із загальними деструктивними явищами в області культури й моральності" [3: 385-386]. Для подолання агресивності, на думку К. Лоренца, людина повинна знати й використовувати хороші манери [4: 107]. Проявлення ввічливості та використання ввічливих форм у мові показують, перш за все, поважне ставлення до співбесідника.

Ввічливість як принцип комунікативної поведінки, природно перетворилася в широку систему людських комунікативних взаємодій, своєрідну "мову відносин".

Здатність людини в будь-якій ситуації та за будь-яких обставин проявляти до іншого під час спонтанного спілкування поважне ставлення, використовуючи ввічливі форми та фрази показує її гідність. І навпаки, використовуючи грубі, конфліктні способи спілкування, людина свою гідність утрачає.

Наприклад, якщо один з мовців не розчув щось, або не зрозумів, не треба залишати це без уваги, бо втрачене для нього слово, або навіть вислів, можуть бути ключовими та мати дуже важливе значення для іншого співбесідника – він може подумати, що його не бажають слухати. Треба зупинити розмову та запитати про те, що промайнуло поза вашої уваги, але обов'язково у ввічливій формі. Неможна перезапитувати, використовуючи фрази типу: "What?", "Ha?", замість цього використовуються такі фрази: "I beg your pardon", "Please repeat this word once again", "Do me a favour, repeat please", "Sorry, I don't understand this phrase".

Ввічливість відіграє в комунікації дуже важливу роль та може мати багато значень. Виступаючи як етична категорія, ввічливість може демонструвати зовнішні норми спілкування або знаменувати доброзичливе особисте відношення до адресата. Вона може проявлятися як щирість, а може бути й маскою. Безліч сфер і ситуацій спілкування, різні статусні й рольові позиції комунікантів надають ввічливості різні "обличчя". У дипломатичній або офіційно-діловій сфері діє один набір форм і засобів спілкування, повсякденно-ділова комунікація має у своєму розпорядженні інший набір, повсякденно-побутова сфера характеризується третім.

Ввічливість проявляється як: привітність, коректність, чемність, шанобливість, тактовність, делікатність, люб'язність, галантність і т.д. [1:24]. Вона пов'язана з етикетом, який в етиці трактується як сукупність правил поведінки, що стосуються зовнішнього прояву відносин до людей [8: 353]. Вербалізована ввічливість і етикет представляються як **мовленнєвий етикет**. Поняття ввічливості й мовного етикету не тотожні, бо не все, що входить до норм етикету може бути ввічливим, та й не все, що не входить до норм етикету може бути неввічливим.

Так, наприклад, існує багато різних способів привітання, особливо в неформальній обстановці, наприклад: *Hi, guys! Hallo!*, які не відрізняються особливою ввічливістю, однак виконують етикетну роль установа контакту між певними партнерами у певних ситуаціях.

Мовленнєвий етикет можна визначити як соціально задані і національно специфічні ритуально-регулюючі правила мовленнєвої поведінки в умовах установа, підтримки і розривання контакту комунікантів відповідно до їхнього статусу і ролей, особистісними відносинами, в офіційній та неофіційній обстановці спілкування. Це звертання до незнайомої, або знайомої людини і привертання уваги адресата; вміння представлятися при знайомстві через посередника й без нього; вітання, інформування про життя, справи, здоров'я; прощання; вибачення; подяка; поздоровлення, побажання; співчуття, ухвалення; комплімент та ін.; серед директивних мовленнєвих актів – прохання, запрошення, пропозиція, порада, ввічлива відмова. Наприклад: 1) Прохання: *Would it be possible...?; Could you be so kind to...?; Do you think I could ask you for...?; Could you...?.* 2) Запрошення: *I was wondering if...; Will you be...?.* 3) Пропозиція: *If you'd like... .* 4) Порада: *It would be better for you to...;* 5) Ввічлива відмова: *I'm sorry, but...; I'd prefer not...; I'm afraid, but... .*

Також слід пам'ятати, що мовні ритуали можуть демонструвати й гаму дружності, поважності, і формальності офіційної процедури спілкування. Крім спеціалізованих одиниць, етикетну функцію підтримки контакту в дискурсі несуть усі засоби авторизації й адресації, усі метакомунікативні одиниці як модус відносин партнерів по спілкуванню. Мовленнєвий етикет – це культура мовлення людини, що говорить, бо в її мовленні присутні і толерантність, і терпіння, і терпимість, і ввічливість. Толерантність і ввічливість, у даному випадку, дуже взаємопов'язані: "не говори іншому поганих речей і грубощів, говори тільки добрі та ввічливі слова" [8: 354].

Навчитись долати психологічні труднощі, культурний бар'єр та не зважати на лінгвістичні розбіжності в міжкультурному спілкуванні, намагатись бути ввічливим спілкуючись спонтанно іноземною мовою та дотримуватись правил мовленнєвого етикету – ось завдання кожної освіченої людини. Однією з першорядних проблем сучасної педагогіки та методики є виховання толерантності та ввічливості у школярів та студентів, розвинення в них автоматизмів щодо вживання в своєму спонтанному мовленні ввічливих висловів, пізнання, розуміння та прийняття культур народів, мова яких вивчається, бо ми як розумні істоти нашої планети повинні жити в мирі, а для цього слід поважати один одного, уникаючи конфліктів, подавляти агресію та бути толерантними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакай А. Г. Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания / А.Г. Балакай. – Новокузнецк, 2002.
2. Белянин В. П. Лингвистический шок / В. П. Белянин // *Rusistica Espanola*. Научный журнал по проблемам русского языка и литературы. – № 5. – 1995. – Мадрид.
3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л.П. Крысин // *Русский язык конца XX столетия* (1985-1995). – М., 1996.
4. Лоренц К. Агрессия (так называемое "зло") / К. Лоренц. – СПб., 2001.
5. Овчарова Р.В. Психология менеджмента: Учеб. пособие (мультимедийное сопровождение курса в схемах и комментариях) / Р.В. Овчарова. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2005. – 122 с.
6. Родкин К. А. Стимулирование инициативности речи учащихся на уроках иностранного языка : пособие для студентов и учителей / К. А. Родкин, Н.А. Дударева, Платонова Г. В. [та ін.]. – Иваново, 1972. – 82 с.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М., 2000.
8. Формановская Н. И. Ритуалы вежливости и толерантности. В кн.: *Философские и лингвокультурологические*

проблемы толерантности: Коллективная монография / Отв. ред. Н. А. Купина и М. Б. Хомяков. — М.: ОЛМА ПРЕСС, 2005. — С. 337-354.

9. Rivers W.M. Teaching Foreign Languages Skills. Chicago – London, 1968.

Подано до редакції 25.01.2010

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуто деякі аспекти проблеми толерантності в спонтанній іншомовній мові. У ході аналізу відповідної літератури, автором розмежовуються поняття "толерантність", "терпіння" і "терпимість"; визначаються поняття "культурний шок" і "лінгвістичний шок" і пропонуються шляхи їхнього подолання під час спонтанного іншомовного спілкування; а також описуються поняття "увічливість" і "мовний етикет" як засіб вирішення конфліктних мовних ситуацій.

Ключові слова: толерантність, терпимість, терпіння, культурний шок, лінгвістичний шок, увічливість, мовний етикет, емоційне зараження, спонтанна іншомовна мова.

Н.Н. Рудик

ТОЛЕРАНТНОСТЬ И ВЕЖЛИВОСТЬ В СПОНТАННОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ

РЕЗЮМЕ

В статье была предпринята попытка рассмотреть проблему толерантности в спонтанной иноязычной речи. В ходе анализа соответствующей литературы, автором разграничиваются понятия "толерантность", "терпение" и "терпимость"; определяются понятия "культурный шок" и "лингвистический шок" и предлагаются пути их преодоления во время спонтанного иноязычного общения; а также описываются понятия "вежливость" и "речевой этикет" как средство решения конфликтных речевых ситуаций.

Ключевые слова: толерантность, терпимость, терпение, культурный шок, лингвистический шок, вежливость, речевой этикет, эмоциональное заражение, спонтанная иноязычная речь.

N.M. Rudik

TOLERANCE AND POLITENESS IN SPONTANEOUS FOREIGN LANGUAGE SPEECH

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of tolerance in spontaneous foreign language speech. Analyzing proper literature the author differentiates the meanings of such notions as "tolerance", "patience" and "indulgence"; defines the notions "cultural shock" and "linguistic shock", suggests some ways of overcoming the latter during spontaneous foreign language communication; and also describes the notions "politeness" and "speech etiquette" as a means of solving conflict speech situations.

Keywords: tolerance, patience, indulgence, cultural shock, linguistic shock, politeness, speech etiquette, emotional contagion, spontaneous foreign language speech.
